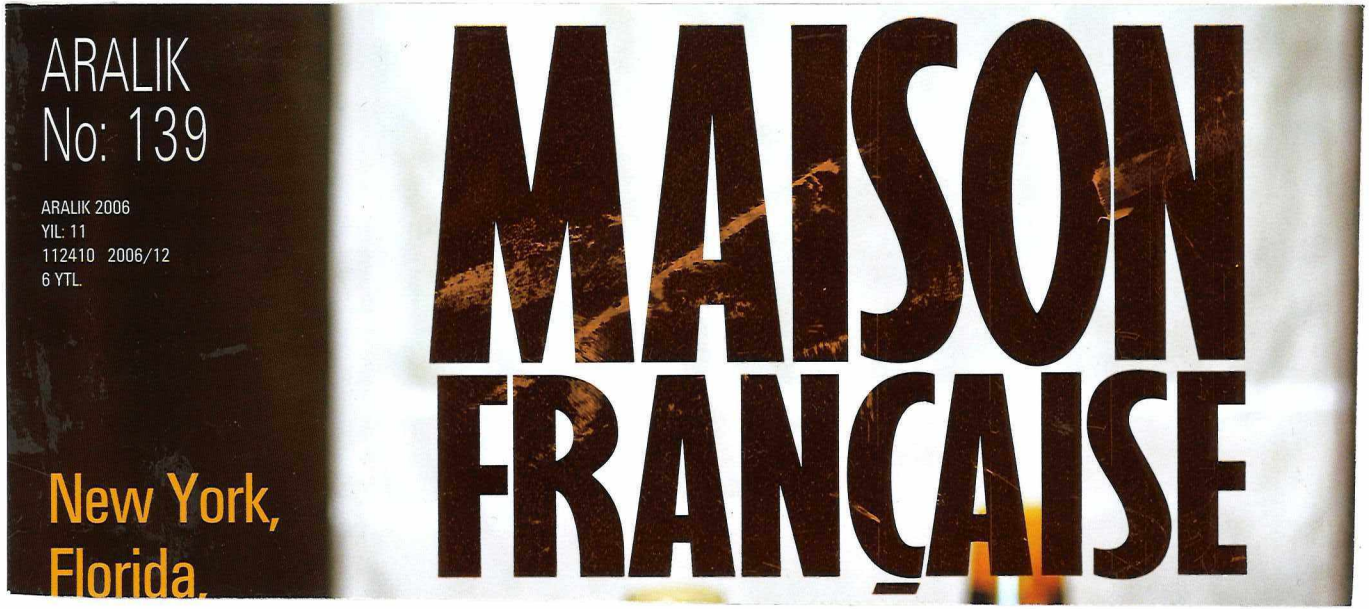
ARALIK
No: 139
ARALIK 2006
YIL: 11
112410 2006/12
6 YTL.
New York,
Florida,
MAISON
FRANÇAISE

Bu gizli coğrafyanın tarihinden ve kültüründen gelen mimari özelliklere sahip evler, yeşilin bin bir tonuna bulaşmış peyzaja bir nakış tadında yerleşiyor. Ali Konyalı'nın objektifiyle Doğu Karadeniz kırsal mimarisinin kaybolmakta olan değerlerinin peşine takılın. Bu mirasın sessiz güzelliğinin keyfine varın!

Doğu Karadeniz çağırıyor

Yapım Yasemin Aksoy.
Fotoğraflar Ali Konyalı.

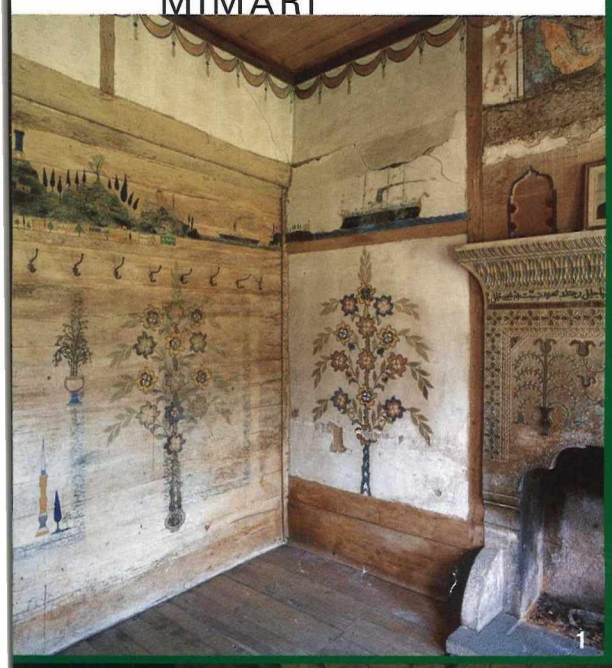

1. Hayat ağacı, bölgede en çok kullanılan bezeme motifidir. Kuşkusuz kültürel belleğin inanç gösterimlerinden biridir, Rize.
2. Rize'de bir evin "hayat"ı.
3. Evlerin yerleşmesi topografik konumla birlikte etkileyici bir peyzaj oluşturur. Sürmene, Trabzon.
4. Dilaver evinin depo anlamına gelen "serander"i. Aksu Köyü, Sürmene, Trabzon.

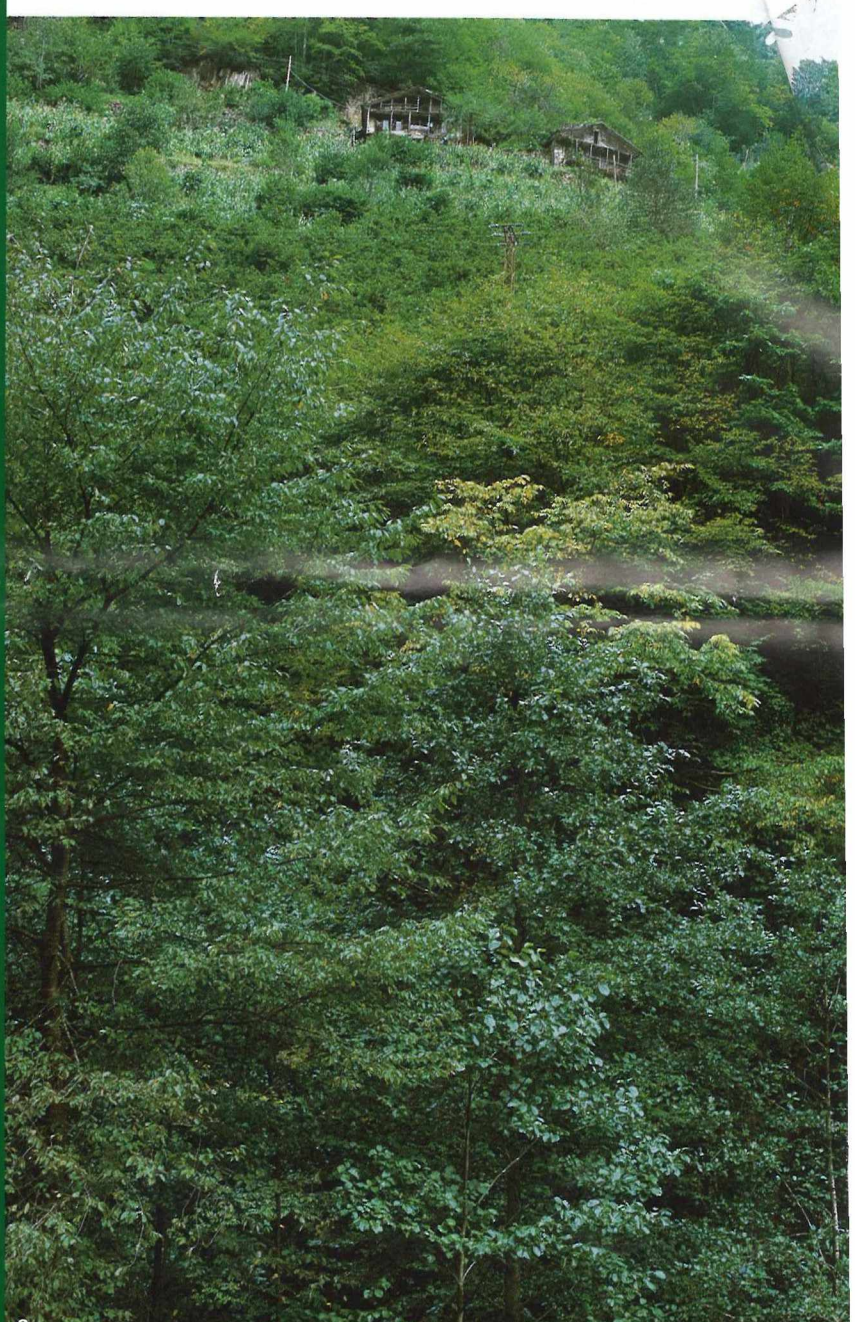

Doğu Karadeniz'de güneydeki sıradağların denize dik uzanan kolları, sonsuz sayıdaki yamaçlara serpilmiş, yeşile gömülmüş evler, heyecan verici bir görüntü sunar. Karadeniz bu en bakir, en korunmuş, en geleneksel haliyle, dağlar ve deniz arasında gizleniyor. Bölgede bir keşif yolculuğuna çıkmadan önce kesinlikle okumanız gereken bir kitap öneriyoruz size: Doğu Karadeniz'de Kırsal Mimari. 256 sayfalık kitap Milli Reasürans Galerisi'ndeki aynı adlı sergi için hazırlanmış. Bu fotoğraf sergisi bu ay Trabzon'da devam ediyor ve 2007 yılı içinde Rize'den Doğu Beyazıt'a kadar Karadeniz'deki pek çok ili; Helsinki'den İngiltere'ye kadar pekçok Avrupa ülkesini sırayla gezecek...

Kitabın gözalıcı fotoğraflarını Ali Konyalı çekmiş. Yazılarını Prof. Dr. Afife Batur, Prof. Dr. Şengül Öymen Gür araştırıp, hazırlamış. Kitabın içindeki yapı sözlüğü Yrd. Doç. Dr. Mustafa Reşat Sümerkan'ın kaleminden çıkmış. Karadeniz'i sergileştiren, kitaplaştıran ve tüm bunların küratörlüğünü üstlenense Amelie Edgü...

Bu bilinmeyen ya da az bilinen çevrenin ne denli önemli bir kültür, mimarlık, yapı geleneği, yaşam modelleri barındırdığını anlatan kitabın amacı tüm bu değerlerin kaybolup gitmeden, saklanması.

Alttaki bilgilendirici yazı, kitaptaki Prof. Dr. Afife Batur ve Prof. Dr. Şengül Öymen Gür imzalı yazılardan derlenmiştir.

Doğu Karadeniz

Anadolu'nun Karadeniz'e açılan kıyılarının, ana karayla ilişkisinin içeriğini belirleyen son derece özgün bir coğrafyası vardır. Doğudan batıya doğru Kaçkar, Soğanlı, Zigana, Canik dağlarının tepe noktalarından geçirilecek bir çizgi, güneyde denize paralel doğal bir sınır çizer ve kuzeyde bir tür kendine ve içe dönük bir tarih ve coğrafya mekânı oluşturur. Karadeniz, zaten değişik halkların ve kültürlerin ülkesi olan Anadolu'ya farklı öznelerle katılmaktadır: İskitler, Makronlar, Kolkhlar, Driller, Mossynoikler, Tibarenler, Argonotlar vb. erken dönemin halklarıyla başlayarak Doğudan gelenler, güneyden. Kuzeyden gelenler, Asur

4

halklarından Gürcülere, Ermeni ve Lazik kavimlere uzanan bir çoğulluk. Ne var ki bu çoğul özneler, özellikle Doğu Karadeniz'de kendilerini Anadolu'dan sıkıca ayıran güneydeki dağ kuşağı ile çevrelenmişlerdir.

Bu nedenle bölgeyi incelerken Anadolu'nun kültürel coğrafyasını göz ardı etmeden ama asıl, coğrafi olarak kapalı bu bölgenin kendine özgülüğünü gözeterek bakmak gerek. Coğrafyanın ve bağıl iklim koşullarının belirleyiciliği baskındır bölgede. Dağların Karadeniz'e bakan yüzlerinde Akdeniz iklimi özellikleri ve yamaçlarda yoğun bir yeşil ve orman dokusu varken güney kesimlerinde yeşil canlılığını yitirir hemen. Veya örneğin kuzey yamaçlarında Zigana Geçidi'ne kadar egemen olan yeşil içindeki dağınık yerleşme modeli, güneye geçildiğinde yerini toplu yerleşmelere bırakır. Birkaç arakesit vardır hatta. Örneğin Zigana Geçidi'nden sonraki ilk köy olan Kalkanlı'da Karadeniz'in hartama kaplı dik çatılı evleri ile Anadolu'nun toprak damlı evleri yan yanadır.

Doğa Karadeniz'in tarihi

Doğu Karadeniz'de kültürü saran doğal çevre hızlı değişir; sarp yamaçlar ile yabanıl deniz arasında sıkışmış kıyı bandının bereketliğine inat yamaçların arkası sarıdır. Çok doğa, çok ses doludur buraları. Doğu Karadeniz'de her dere aşıldığında, peştemalın rengi değişir. Renklerle birlikte dil değişir, lehçe değişir, şive değişir. Ancak bölgenin en önemli özelliği çok dillerden, çok seslerden ortaya çıkan kusursuz orkestradır. Anlamlı bir üst kültür altında uyumlu birliğin adıdır Doğu Karadeniz. Atalarımız arasında, Ksenefon (İ.Ö IV. yy.) 'On Binlerin Destanı'nda sadece Zigana geçidi ile Ordu, Çarşamba arasında Taoh'lar, Haldi'ler, Heptakomet'ler, Makron'lar, Mossinek'ler, Tibaren'leri sayar. Rize'den ötede Kolhis'ler, Artvin'e doğru Argonot'lar vardır. Yerli halkla karışmış Grekler'in dili çok kötü kullandığından ve buradaki Grekçe yazıtların dil ve yazım hatalarıyla dolu olduğundan yakınır

1

2

IV. yy kilise tarihçisi Epiphanios.

Tarihte iki ayrı Pontus Krallığı vardır: birincisi Batı'sında, ikincisi Doğu'sunda kurulmuştur yabanıl denizin. İlki İ.Ö. 302-63 yılları arasında yaşamış, Mitridat İ.Ö. 88'erde sınırlarını Kafkas'lara kadar büyütmüştür. Roma'nın başa çıkamadığı Pontus'u alt etmek üzere doğrudan Sezar'in Zile'ye kadar gelmesi ve zaferden sonra sevgilisine "veni, vidi, viçi" demesi gerekmiştir. IV. yy.'dan sonra bölgede Hıristiyanlık yayılmış ve topluma Grek dünya görüşü ve adabı egemen olmaya başlamış, V. yy.'da "Laz" diye anılan yerel toplumun Bizans'a bağlı hükümdarı Tsatze de bu dini kabul etmiştir. Jüstinianus (528-565) döneminde Rize'den Mardin'e uzanan Bizans kaleleri İran'a dur demek içindir. 1214'te Selçuklular Sinop Kalesi'ni almış ve kısa süreli olarak Trabzon'da bulunmuşlardır. 8 Direkli Hamam bu dönemde yapılmıştır.

Ancak, Rum egemenliği, İstanbul'dan kaçıp Trabzon'da kendini Pontus Rum İmparatoru ilan eden Aleksios Komnenos ile başlayarak 1204-1461 yılları arasında güçlenerek sürmüş; 1461'de II. Pontus Rum İmparatorluğu'nun Osmanlı'ya bağlanmasıyla son bulmuştur. Artvin'deki Gürcü kaleleri 1536-1548 tarihleri arasında düşmüş; Gümüşhane-Torul yöresinde Ermeni ve Rum derebeyleri 1600'lere kadar hüküm sürmüş daha sonraları bir kısım Ermeni İslamiyeti kabul edip dillerini koruyarak, Hemşin, Çamlıhemşin, Of, Torul, Gümüşhane'de yaşamlarına devam etmişlerdir. Rumların, Gürcülerin ve Lazların büyük çoğunluğu en geç Cumhuriyet döneminin *zorunlu göç*ünden önce İslamiyeti kabul ederek bölgede kalmayı sürdürmüşlerdir.

Evlerin konumları

Doğu Karadeniz bölgesine özgü dağınık yerleşme modelinde evler, genellikle yamaçlarda çoğu zaman aile ölçeğinde birkaç evlik gruplar halinde ve bazen birbirinden bir iki kilometre mesafede konumlanırlar. Güneydeki sıradağların denize dik uzanan kolları, ne-

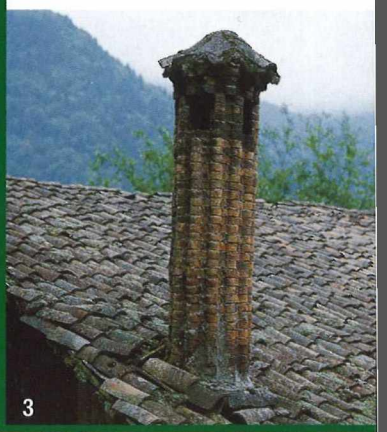

1. Evlerde ilk olarak ve baskın oranda görülüp ilgiyi kendine çeken, özgül duvar dokusunun varlığı. Sümer Köyü, Fındıklı, Rize.
2. Karadeniz evleri hep yeşil bir peyzajın içinde.
3. Sayıca ne yazık ki çok azalmış olan dilimli baca modeli. Sütun gibi yükselen dilimli gövdesi, eğrisel kapak öğesiyle Barok bir çağrışım yapar. Çamlıhemşin, Rize.
4. Artvin'den bir mutfak detayı.
5. Furtun evinden kapı süsü, Sürmene, Trabzon.

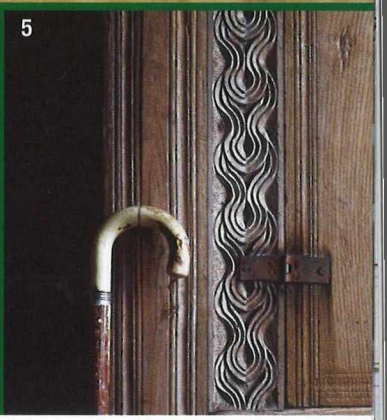

redeyse sonsuz sayıdaki tepeler ve yamaçlara serpilmiş, ormana ve yeşile gömülmüş birkaç evlik minik yerleşmeler, hatta bazen tekil konutlar, heyecan verici bir görüntüdür. Bu yerleşme, kuşkusuz topografik konumla birlikte etkileyici bir peyzaj oluşturur. Her görende özenilesi bir yaşam modeli imgesi yaratır. Öyle ki bu konumlanmanın yol açtığı konfor zafiyeti hatta zorunlu kıldığı yaşama güçlükleri sanki görünmez olur.

Konut tipleri

Doğu Karadeniz kent kültürü özellikle Trabzon, Ordu Giresun ve Samsun illerinde aynılaştırıcı rol oynamış ve egemen bir tipin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Zemin katta, bahçeden ulaşılan girişin tam da içine açıldığı büyükçe bir sofa ve ona tek yanlı veya çift yanlı eklenen diğer odalar. Arka plandaki odanın mutfak ve ön plandakinin konuk odası olarak kullanıldığı bu ev tipinde mutfak üzerinden evin müştemilatına geçildiği de çok görülür. Zemin katta bahçeden veya taşlıktan kullanılan tuvalet mekânlarına da sıkça rastlanır. Girişin karşısına ve büyük sıklıkla konutun simetri eksenine rastlayan bir merdivenle üst sofaya ulaşılır. Üst sofa üzerinde her iki yanda ikişerden toplam dört oda yer alır. Havalandırmanın çok iyi sağlandığı ve güneş yönüne göre konumlandırlmış bu evlere bu yörede 'karnıyarık tip' denir.

Ordu civarında çatı eğimi farklılaşan ve çatı altları daha çok kullanılan bu evlerde Giresun-Samsun arasında köşe sofalı olanlarda artma görülür. Bu tiplere Trabzon'un Osmanlı tarzı ahşap evlerinde seyrek de olsa rastlandığını belirtmeliyiz.

Doğu Karadeniz kıyı bandının doğusunda kırsal konut tipi 'aşanalı' (dış sofalı) tiplerdir. Rize-Rus sınırı arasında bunlara çoklukla bir de 'hayat' (iç sofa) eklemlenir. Rize - Tirebolu arasında ise daha çok dış sofalı tiplere rastlanır. Her iki tipte de sofalar denize bakan aks üzerinde yer alırlar. Girişler ise dış sofa üzerinden Doğu-Batı yönünde iki adettir. Böylece

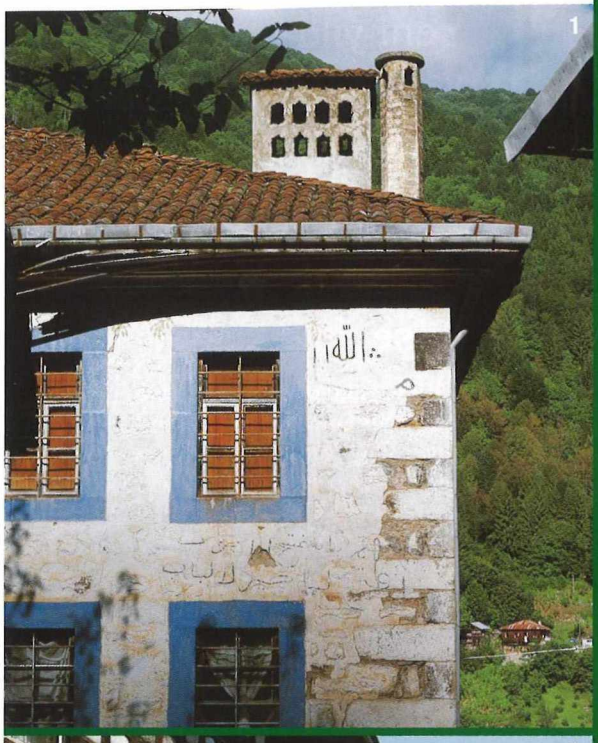

1. Konaklar Mahallesi (Makrevis), Çamlıhemşin, Rize.
2. Asım Kraibrahimoğlu evi, Çağlayan Köyü, Fındıklı, Rize.
3. Doğu Karadeniz'de geleneksel evlerin içinin sadeliği, Tanrı'nın güç ve zenginliği karşısında kulun her zaman fakir olduğunun ifadesidir. Aralık Köyü, Borçka, Artvin.
4. Koyu renkli kestane ağacından elde edilmiş delikler, duvarı geometrik ve soyut bir desene çeviriyor. Koca Bey, Artvin.

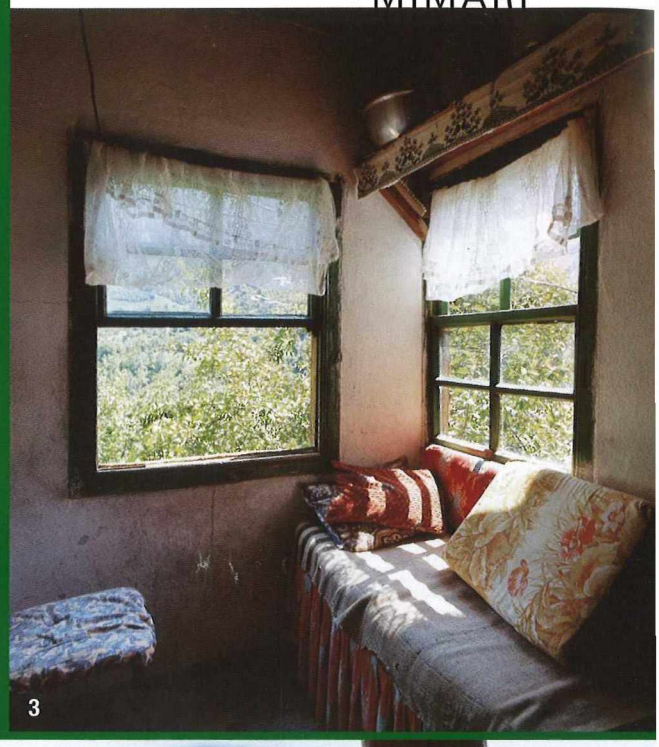

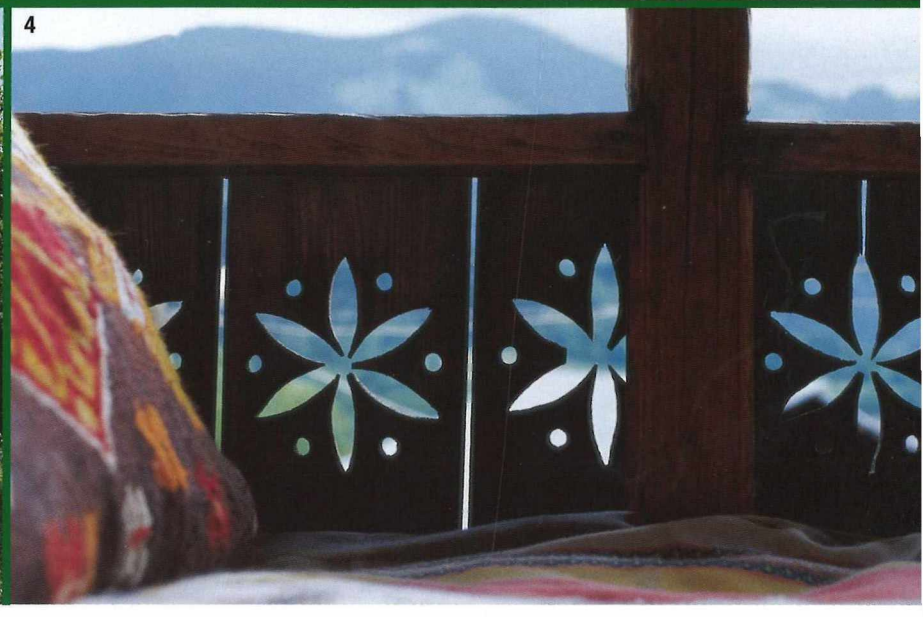

eve iki ayrı yönden de hızla ulaşmak olanaklı olur. Evlerin büyük çoğunluğunda mutfak eylemleri bu dış sofada gerçekleşir. Burada bazen fındık kurutulur, ayıklanır ve çatı aralarına taşınır. Giresun civarlarında tip iyice değişmiştir. Tek kat veya iki kat üzerine düzenlenen bu evlerde sofalar daha çok köşelerde yer alırlar. Samsun'a doğru gidildikçe sofalı tiplerde azalma saptanır. Giderek konutlar koridor düzeni esas alınarak oluşturulmuş barınaklara dönüşürler. Bunlara da 'sokaklı' tip denmektedir.

Kıyı dağlarının kuzeyinde denizden yükseldikçe iklim değişir; soğuk hava koşullarına bir önlem olarak, dış sofanın işlevsel olmadığı bu bölgelerde dış sofa küçülerek neredeyse bir antreye dönüşür. Oradan ulaşılan orta mekân ailenin soğuk kış günlerinde yoğun etkinlik alanıdır. Gündüz kadın ve çocuklara gece tüm aile bireylerine hizmet verirler. Konuklar da burada ağırlanırlar.

Malzeme henüz etkilenmemiştir: taş, ahşap ve toprak. İkinci sıradağlara doğru ilerledikçe yerleşmeler arası benzerliklerden çok, farklar belirginleşir. Gümüşhane evlerinin çatısı daha dik olmakla birlikte kentsel Trabzon evlerine çok benzer planlarıyla 'Karnıyarık' varyasyonlarıdır bunlar. Akçaabat evlerinin çatısını daha dik yapar teneke veya kurşun kaplarsanız karşınıza Gümüşhane evleri çıkar. Ama Bayburt evleri tamamen farklıdır. Taş ve kerpiçten yapılmış, dışarıdan gösterişsiz ama içeriden, kırman çatılı, galerili 'tandır evleri'yle muhteşemdirler.

Çoğu kez yeterince düzgün olmayan patikalardan yürünüp evlere ulaşıldığında zorluk unutulur ve asıl heyecan verici olan görüntülerle karşılaşılır. Kırsal mimarinin alışılagelmiş gösterişsiz ve alçak gönüllü boyutları, burada yerini kent konağı ölçeğine bırakmıştır. Bir ilk bakışla yerleşmeler ve evler birbirine benzer, aynılık egemenmiş gibi görünür. Ne var ki içeriden bir bakışla ve analitik yaklaşımla farklar sezilir; hem yerleşme hem de mimari modelde... Şeytan ayrıntıda gizlidir!

1. "Muska" cepheli ev. Arılı Köyü (Papilot), Arhavi, Artvin.
2. Ahşap karolaj içine oturtulmuş yöre taşlarının ton farklarıyla ortaya çıkan ebruli renk dokusu, bu yapıları sıradışı yapar. Şevki Hacaloğlu evi, Çağlayan Köyü, Rize.

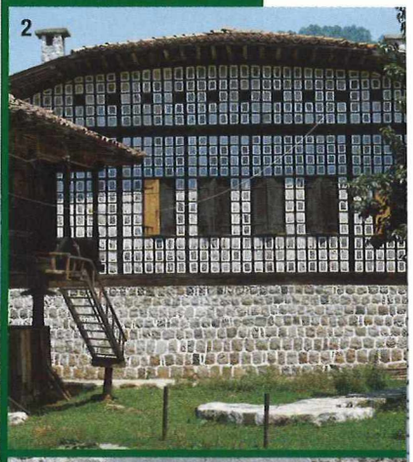

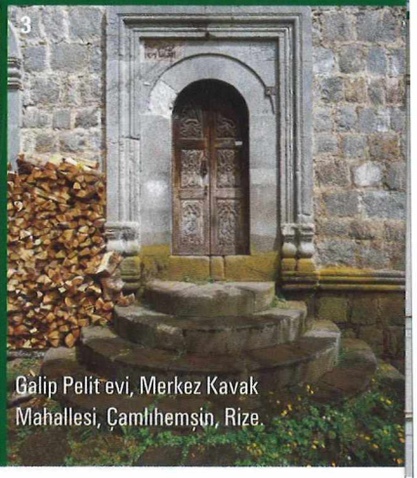

Galip Pelit evi, Merkez Kavak Mahallesi, Çamlıhemşin, Rize.

Cephe çeşitleri

Evlerde ilk olarak ve baskın oranda görülüp ilgiyi kendine çeken, özgül bir duvar dokusunun varlığıdır.

Yamacın eğimine uyarak arkada iki katlı, yamaç yönünde üç katlı, bazen dört katlı, olan konut, kaba yonu taştan bir zemin kat üzerinde yükselir. Sonrasında göz alıcı bir duvar türü fark edilir hemen: Üst katlar aslında ahşap çatkılıdır, ama inanılmaz bir buluculuk örneği olarak yöre dilinde "dolma duvar" denilen ahşap bir karolaj içine yerleştirilmiş taş dolgu tekniğinde örülü çevre duvarlarıyla yapılmıştır. Koyu renkli ahşap karolaj ve içine oturtulmuş yöre taşlarının ton farklarıyla ortaya çıkan ebruli renk dokusu, bu yapıları sıra dışı yapar. Peyzaja bir nakış tadında yerleşir. Kare doku, yerini bazen üçgenli çatkıya bırakır. "Muska" olarak adlandırılan ve bölgenin doğu kesiminde daha çok kullanılan dokuda, bu kez küçük taşlar dolgu malzemesidir. Muskalı doku, cephede elbet ahşabın payını ve nakış etkisini artırır. Kare veya üçgen bu cephe dokusu, henüz büyük değişime uğramamış bölgeyi karakterize eder. Bir tasarım markası gibidir: Hep görülen, ama varyantlarıyla kendini çoğaltan ve oraya ait olan.

Kareli doku, genellikle tek başına değildir. Alttaki kaba yontu taş duvar, baca vb. diğer taş örgüler, ya da sıvanmış yüzeyler renkli dokuyu çerçeveler. Aslında koyu renkli kestane ağacından elde edilmiş köşe dikmeleri ve yatay salmalar ile pencereler ve kimi kez çatı arasını havalandıran kare delikler, duvarı geometrik ve soyut bir desene çevirir. Geleneğin köklerini ve yapı ustalığının düzeyini sorgulamaya zorlar. Düşündürür. Kimi örneklerde sıvalı duvarların veya ahşap kaplamanın eşlik ettiği duvarlar kombinasyonunun hangi eğitim modelinde öğretildiğini ve geleneğin sürdürülmesinin gizini düşündürür: Çoğu 100 yıldan eski evlerin yanında yakın tarihli olanların da, örneğin 1951 yılında yapıldığı bilinen örneklerin, varlığı şaşırtır, geleneğin sürekliliği mi sorusunu akla düşürür.

"Hayat" konutun özelleştirilmiş noktasıdır. Doğayla yaşam birlikteliğini simgeleyen yeşile, çiçeklere, çay tarlasına, dereye ve sık sık görüntüyü bulutlandıran sislere -yöre deyişiyle dumana- açılır pencereleri. Yöre insanının yaşamı dışarıda geçer ama, içerdeyken de genellikle büyük tutulmuş pencerelerle onu yaşama peşindedir.

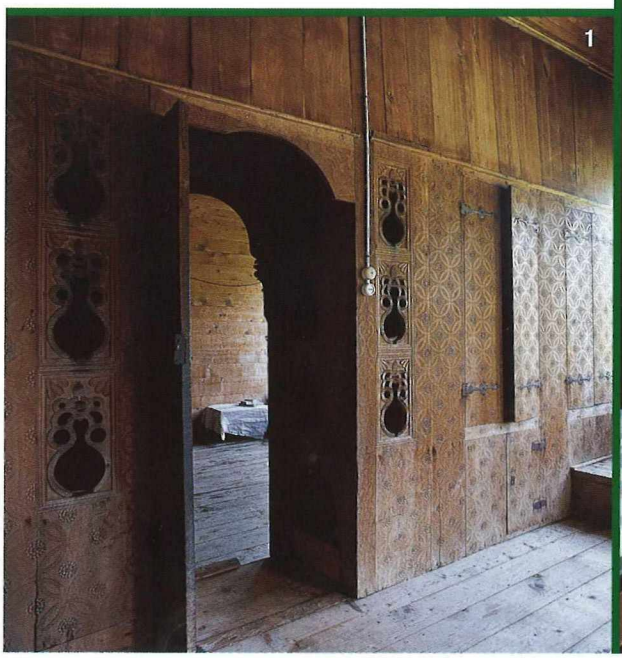

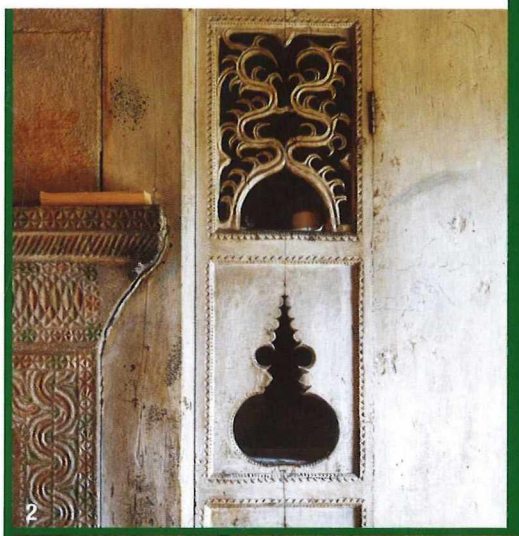

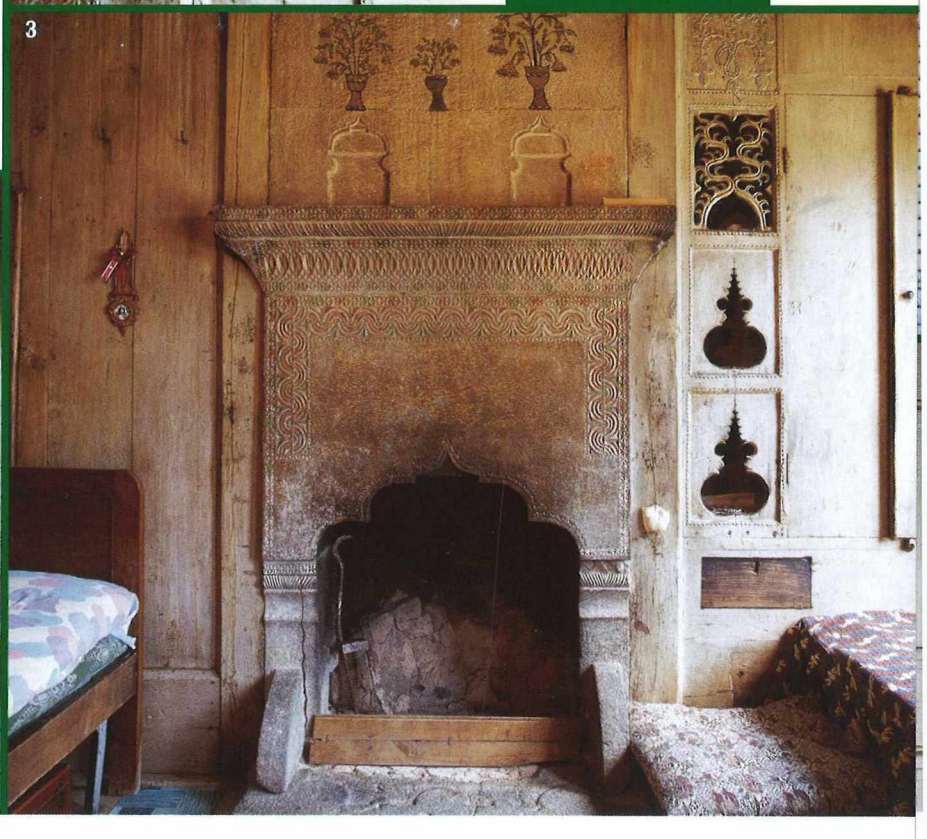

1. Hurşit Bey konağı, Çağlayan Köyü, Fındıklı, Rize.
2. Okman ailesi evi, Çağlayan Köyü, Fındıklı, Rize.
3. Okman ailesi evi, Çağlayan Köyü, Fındıklı, Rize.

Bölgenin doğu kesiminde tümüyle ahşaptan yapılmış örnekler çoğunluktadır. Artvin/Şavşat'ta, Tibet veya Kocabey'deki ahşap yapılar, farklı bir yapım tipolojisinin ve farklı bir geleneğin örneklerini sergiler. Zemin katı "çantı" tipi masif ahşaptan ve geçmeli yapılmıştır. Ahşabın işlenmeden basit geçmelerle kullanıldığı bu kırsal yapım tekniği Anadolu'da Amasya, Kastamonu yöresinde de kullanılmıştır. Yapıların üst katları adeta bir "châlet" veya "daça" tipinde biçimlenmiştir. Çevresi tümüyle verandalarla çevrilmiş bu kat, ahşap çatkılı ve kaplamalıdır. Beşik çatılı örtünün önündeki üçgen alan düşey, diğerleri yatay kaplamalıdır.

Verandanın yamaç tarafında, genellikle önde çıkma yapan bir "cihannüma" motifi yer alır. Ajurlu parapetleri, dilimli destek üçgenleri ve alınlığındaki çıtalı dekorasyonla bu öğe, evin en önemli merkez motifidir.
Bu model de kendini çoğaltan bir geleneği işaret eder.
Sayıca çok az olan kâgir yapıların en bilinen örneği, cephe kurgusu ve mimari öğeleri konuttan çok bir dini yapıyı çağrıştıran, Galip Pelit evidir. Üç katlı ve taş bir yapı olan bu evin pencerelerini çevreleyen büyük kemerler, profilli kapı çerçevesi ve kemer üzengileri, bölgenin alışılagelen sivil modellerinden oldukça farklıdır.

Dekorasyon yalındır, çünkü...

Evler büyüklükleri açısından da farklılıklar gösterirler. Bu fark ekonomik nedenlerden kaynaklanabileceği gibi inanç sistemlerinden kaynaklı da olabilir. Doğu Karadeniz evlerinde mekânın boşluğu ve basitliği, her şeyi tanrısal bir numen, bir gösterge olarak yorumlayan İslam düşününde tanrının sakinleştirici varlığını yansıtır. Mekânın dış zarının eşit bölünmelerinden elde edilen odaların insanda uyandırdığı süreklilik hissi doğadan gelmiş olmak ve ona geri dönmek durumunda olmayı anlatır. Doğu Karadeniz'de geleneksel evlerin içinin sadeliği, ulu tanrının güç ve zenginliği karşısında kulun her zaman fakir oldu-

1. Evler her görende özenilesi bir yaşam modeli imgesi yaratıyor. Bu konumun yol açtığı yaşama güçlükleri sanki görünmez oluyor. Hurşit Bey konağı, Çağlayan Köyü, Fındıklı, Rize. (yapım:1849)
2. Kapı süsü detayı.
3. Mehteşe detayı.

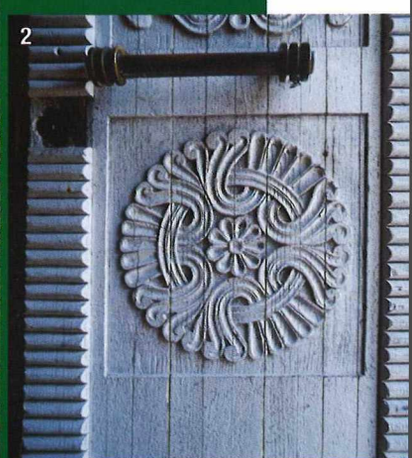

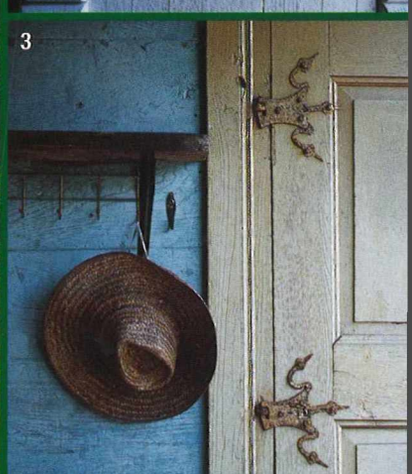

ğunun ifadesidir. Bu nedenle bu evler çok renkliliğin gizini içinde taşıyan beyaz ya da doğayı anlatan toprak renkleriyle kendilerini dışa vururlar. Yakın dönemlerde donatı ve aksesuarların bol dantelli görünümlerinin iletmeye çalıştığı anlam kadının 'yeteneği, becerisi ve üretkenliği'dir, aslında.

Mutfaklar: Aşhanalar

Ocağın olduğu yer yani "aşhana", bu evlerde günlük hayatın geçtiği mekândır. İki yan girişten de ulaşılabilen ve bir yanda aşhanayı boydan boya kateden kemerli ocağın ve öbür yanda hayat ve selamlık mekânlarına geçişteki nakışlı rafların bulunduğu yerdir. Ocağın kemeri, aşhana'daki "perde" olarak söyleniyor. Taştan ve basık kemer biçimindedir. Büyük baca üstten açıktır ve ortasında ateşin üstüne gelen yerde bakraçların asıldığı büyük ve kalın bir demir zincir asılıdır. Bu ortaçağcıl görünümün karşısındaki dolap ve rafları ise şaşırtıcı bir zarafet örneği sergiler. Tümü, rengi zamanla koyulaşan kestane ağacından yapılmıştır. Hemen her yüzey parçası ahşap üzerine oyma bezelidir. Meander çizgiselliğinde dolama, balık sırtı veya tarama motifleri, ahşaptan frizleri bezerken, genellikle kaş kemerli dolap raflarında birbirinden değişik stilize bitkisel motifler yer alır. Arada hayat ağacı ve benzeri motifler de vardır.

Yaşama mekânları: Hayat

Hayat mekânı, merkezde ve yamaca ve dolayısıyla manzaraya açılan konumdadır. Sıra pencerelerin gerisinde genellikle ahşap bir sedir bulunur.

Bu sedirde, küçük depo yerleri olarak yararlanılan son derece işlevsel üstten kapaklı düzenekler vardır. Hayat mekânı, iki yanında bulunan ikişer veya üçer odaya giriş verir. Genellikle çok büyük olmayan ve yatmak için kullanılanlar dışında burada eskiden selamlık gibi servis veren gösterişli mekânlar da vardır. Hatta batıda ve İstanbul'da kullanılan ve harem/selamlık mekânları arasında yer alan dönme dolap örnekleri bulunur. Hayat

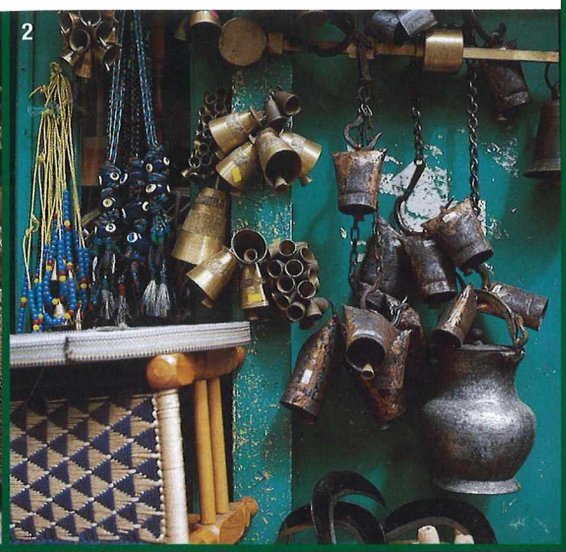

1 ve 2. Zanaatkârlar, yöresel sanatları devam ettiriyor. Bahçeli, Rize.
3. 99 pencereli ev adıyla anılan Haşim Ağa konağının tavan dokusu. Gültepe (Kuçera) Köyü, Sürmene, Trabzon.
4. Furtun evi, Gültepe (Kuçera) Köyü, Sürmene, Trabzon.

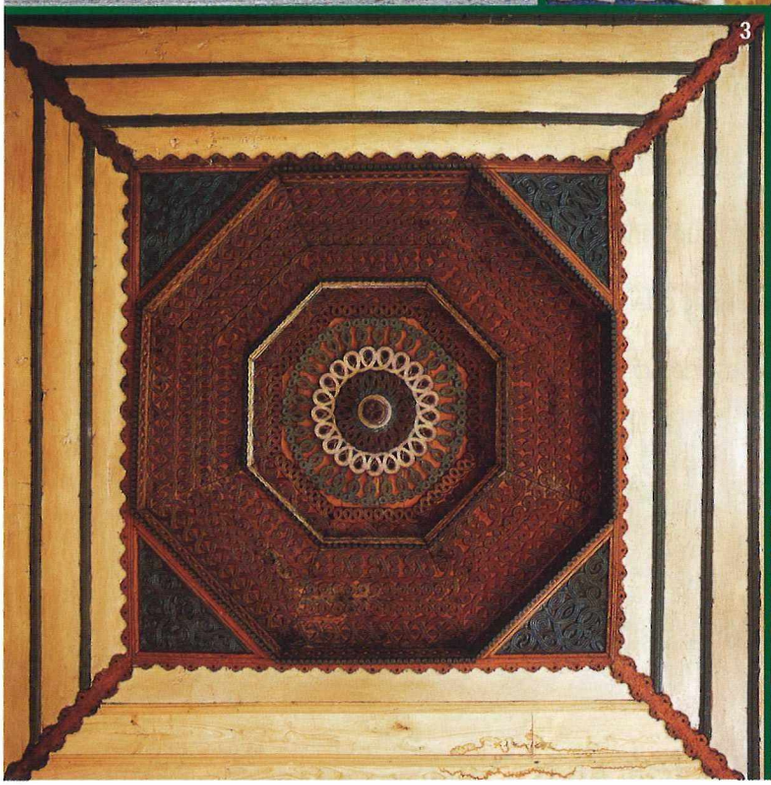

mekânından odalara geçiş kapıları birçok örnekte ahşap oyma tekniğinde yoğun bezeme ile süslenmiştir. Stilize dal ve çiçek motiflerinin genellikle kapı yüzeyini silme nakışlayan usta işi dokusu hayranlık uyandırır. Örneğin Bilenköy Doruk Evi'ndeki kapılar, kapı boyunca yükselen bir hayat ağacının ve lale motiflerinin stilizasyonunu sergiler. Hayat ağacı, bölgede en çok kullanılan bezeme motifidir. Kuşkusuz kültürel belleğin inanç gösterimlerinden biridir.

Hayat mekânı, genellikle dekoratif enerjinin yoğunlaştığı yerdir. Çok sayıda olmasa da bir çok örnekte hayatın ahşap duvar kaplamalarının bile bir örnek motifle bezendiği görülür. Dekoratif enerjinin yöneldiği öğelerden bir diğeri, ocaklardır. Doğal olarak taş olan ocağın perdesinin genellikle bir kaş kemerle ayırt edilen biçimi, 99 Pencereli Ev'de 'C' ve 'S' kıvrımlı Barok bir modele dönüşür. Dalgalı görünümleriyle bu ocak kemerleri, taş üzerine oyma olarak işlenmiş simgesel motiflerle bir anı defteri gibidir. Çift hilalli ve yıldızlı bir motif de vardır, Mühr-ü Süleyman motifi de. Veya daha arkaik görünümlü, anlamı zor figürler de vardır. Üstelik tüm bunlar özenli bir klasik kurgu içinde yer alır.

Duvarlar resimleri

Aynı evde duvarları bezeyen resimler ise, XVIII. yy.'da İstanbul'da ve önce Topkapı Sarayı'nda görülen ve XIX. yy.'da yaygınlaşan duvar resimlerinin folklorik bir versiyonudur. Daha çok Batı Anadolu'daki eşraf konaklarında görülen bu folklorik versiyonun burada coşkulu bir görsellikle sergilenişi heyecan vericidir. İstanbul anılarının örneğin bir Süleymaniye'nin ve gemilerin resimleri, manzaralarla hatta bir tren katarıyla veya çok çiçekli hayat ağacı resimleri ile yan yanadır. Panolara bölünmüş duvarda sıralanan bu resimler en üstte iyice sadeleştirilmiş bir Barok perde motifi ile çerçevelenir.

99 Pencereli Ev hayli özel bir örnek olsa da içerdiği konstrüktif ve dekoratif malzeme, bir

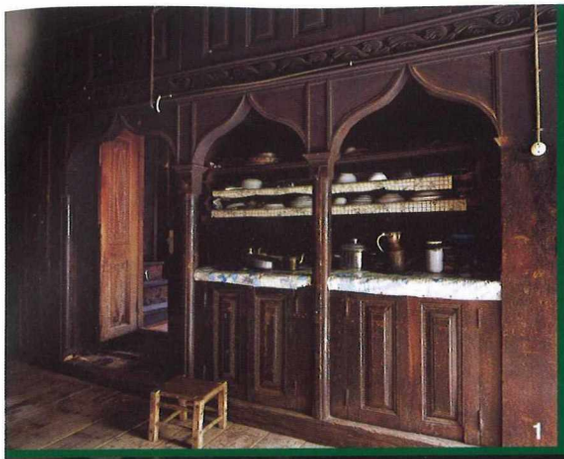

1. Galip Pelit evinin mutfak rafları şaşırtıcı bir zerafet örneği sergiler. Merkez Kavak Mahallesi, Çamlıhemşin, Rize.
2. Dilaver evinin ahşap oyma duvarı. Aksu (Aso) Köyü, Sürmene, Trabzon.
3. Evlerin mimarisi güneş yönüne göre konumlanır.

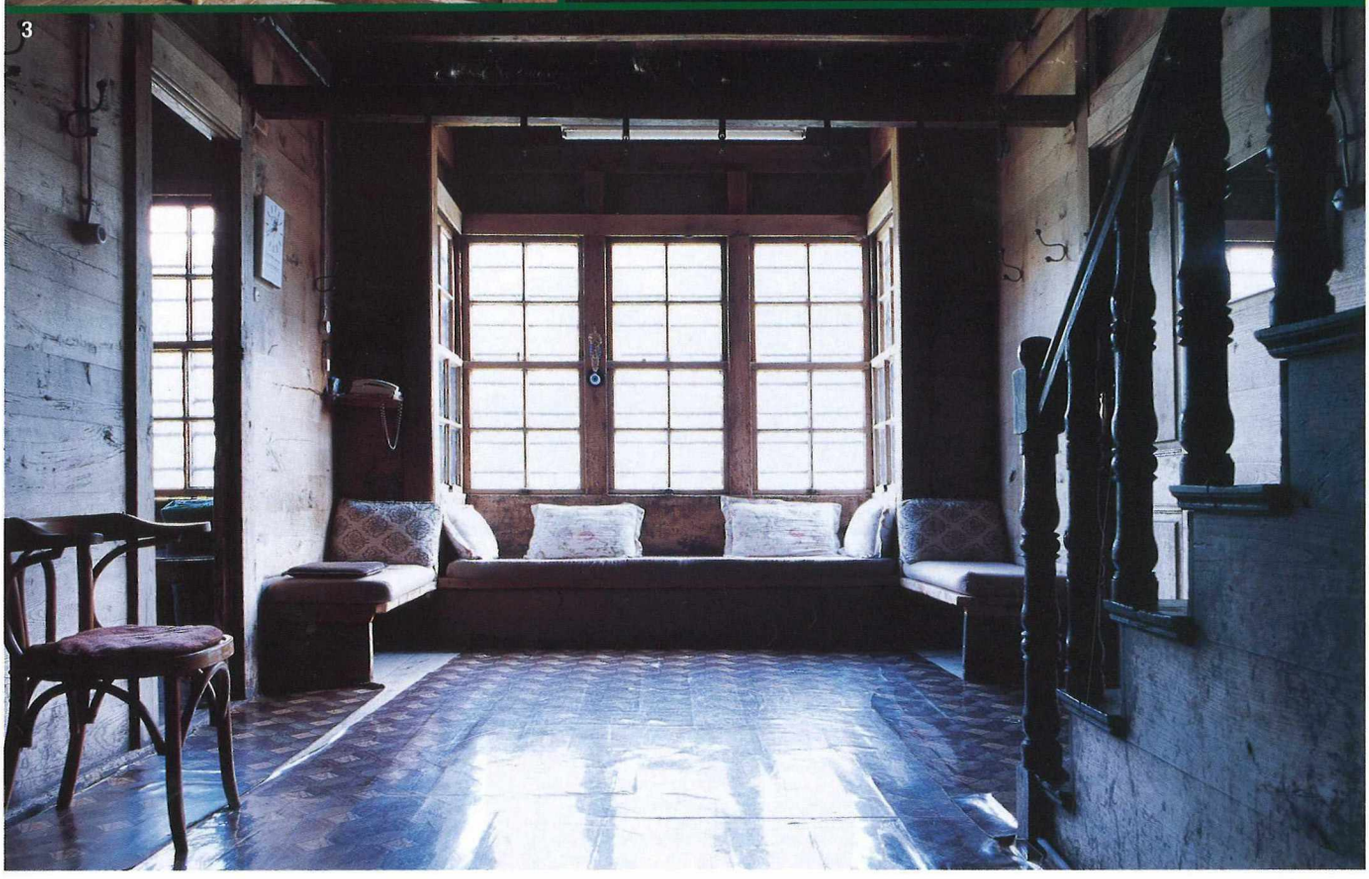

çok ipucunu da barındırmaktadır. Örneğin bu evde taş oyma, ahşap oyma ve sıva üstü boyama teknikleri bir arada kullanılmıştır. Bezemelerin kurgusu ve motif/figür listesi başka örneklerle de doğrulandığı gibi çoğu kez biriktirmeci ve derlemeci görünmektedir.

Hayat mekânının bir çıkma biçiminde olduğu örneklerde cephe, çatıya alınlık benzeri bir üçgen parçayla bağlanır. Hemen tüm örneklerde bu üçgen yüzey, geometrik veya stilize bitkisel motiflerle bezelidir. Alınlık üstündeki saçak altı genellikle kaplanmıştır. Hatta bazılarında basit çizgisel bezemeler vardır. Tüm bu öğeler, kareli duvar örgüsü ile birlikte cepheye özel bir dekoratif vurgu ekler. Kaplanmış saçak altı ile bu çıkma modeli, şaşırtıcı biçimde Batı Anadolu konutuna yakın durur. Pek çok evde, karşılaşılan girişteki dairesel biçimli ve aşağıya doğru açılarak inen merdiven modeli de, tipik bir Barok üslup motifidir. İstanbul'da Ayazma ve Laleli camilerinde görülen ama sivil mimaride rastlanmayan bu modelin Doğu Karadeniz'in kapalı coğrafyasına nasıl ulaştığı, şimdilik, bilinmiyor. Ama evlere gerçekten etkileyici bir plastik kattığı hemen görülüyor.

Evlerin diğer plastik öğesi, sayıca ne yazık ki çok azalmış olan dilimli baca modelidir. Gövdesinin sütun gibi yükselen dilimli biçimi, eğrisel kapak öğesiyle yine Barok bir çağrışım yapar.

Evlerin bu bilinen ve gözlemlenen öğelerinin ve özelliklerinin dışında üzerinde durulması gereken bir diğer alan, yamaç tarafındaki zemin katta bulunan ahır bölümüdür. Tümüyle taş yapım olan ahırlar, girişteki koridora açılan iki bölmeden oluşur. Bu bölmelerin her biri üç veya dört kemerle taşınan tonoz örtülü mekânlardır.

Yöre dilinde "köprü" olarak adlandırılan kemerler, tıpkı üst kattaki aşhana bölümündekine benzer biçimde taştan yapılmış geniş açıklıklı ve basık kemerlerdir. Ahırın bölmeleri hayvanların sağlığı gerekçesiyle, ahşap kaplıdır kenarlardaki yemlikler ve ortadaki akıntı yolu da ahşaptandır.

1. Çevresi tümüyle verandalarla çevrilmiş bu kat, ahşap çatkılı ve kaplamalıdır. Veliköy, Şavşak, Artvin.
2. Evlerin mimari detayları, bir asır önceki form ve tekniklerinden izler taşıyor, Rize.
3. Ahşap ve taş cephe kaplaması.

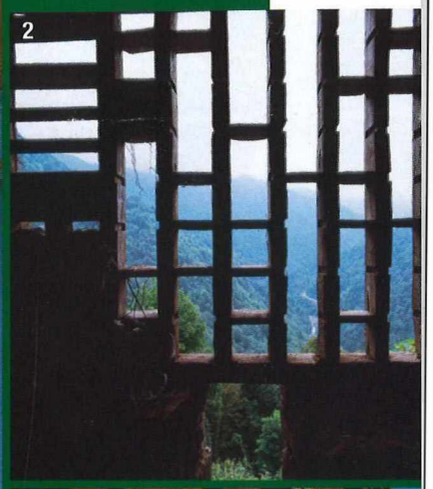

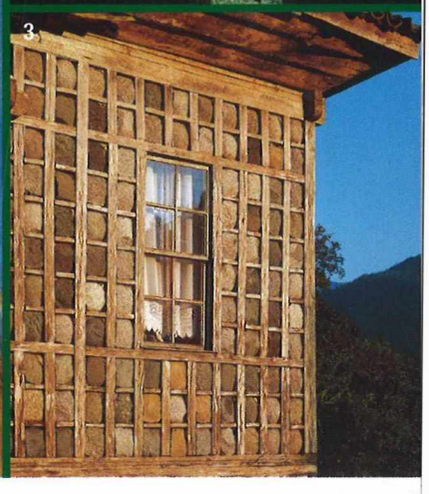

Mimari bir keşif: Serander

Karadeniz bölgesine özgü bu tipolojik öğe, bölge mimarisinin en şaşırtıcı modelidir.

Serander, aslında besinlerin bozulmadan saklanması amacıyla evlerin hemen yanına yapılan, içinde oturulmayan ve yaşanmayan dolayısıyla tek işlevli ve arıtılmış bir mekân düzeneği olan bir yapıdır.

Tüm bunların yanında bölgenin mimari yaratıcılık alanındaki en önemli gösterimlerinden de biridir.

Serander, eğimi karşılayan ve üst kat için yatay zemin sağlayan taştan bir altyapı üzerinde genellikle iki katlı ahşap bir strüktür şeklinde kurgulanıyor. Her kat, bir alttakinden dışa taşarak yapılır. Böylece yukarı doğru genişleyen ve havalandırma için alt katı boş tutulup yalnızca ayaklar üzerinde taşınan serander son derece hafif, uçar gibi duran bir yapıdır.

Üstteki depo katının çevresi genellikle veranda ile çevrilidir. Veranda boşluğu, çizgisel görüntüyü daha da öne çıkarır. Genellikle üç ile dört birim modülden oluşan bu kat hayli yüksektir ve bazı örneklerde üst birimler genişletilerek depo mekânına katılır.

Geniş saçaklar, strüktürün hafifletilmişlik görüntüsünü bir kez daha vurgular.

Seranderler, bir yapıt gibi özenle tasarlanıp inşa edilmiş görünüyorlar, çoğu kez bir depo mekânı için hatta aşırı görünen bir özen içeriyorlar. Yapının kirişlerinde geometrik motifli şeritler, ajurlu veranda parapetlerinde ise oymalı sütunlar karşımıza çıkar. Ahşap duvarların kesişen arakesitleri bile bir bezeme hatta bir plastik yaratma fırsatı verir. Kısaca iyi bilinen, özenle uygulanan, geleneksel bir modeldir serander.

Doğu Karadeniz topografyasının çiçeklerle bezeli yamaçlarına kondurulmuş son derece işlevsel bir o kadar da şiirsel bir model. Çağdaş mimarın esin defterine düşeceği bir not. Bir strüktür stilizasyonu. Peşine çağrışımlar takıp getiren bir görüntü. Bir yeni yaşam önerisidir, sessiz ve derinden.

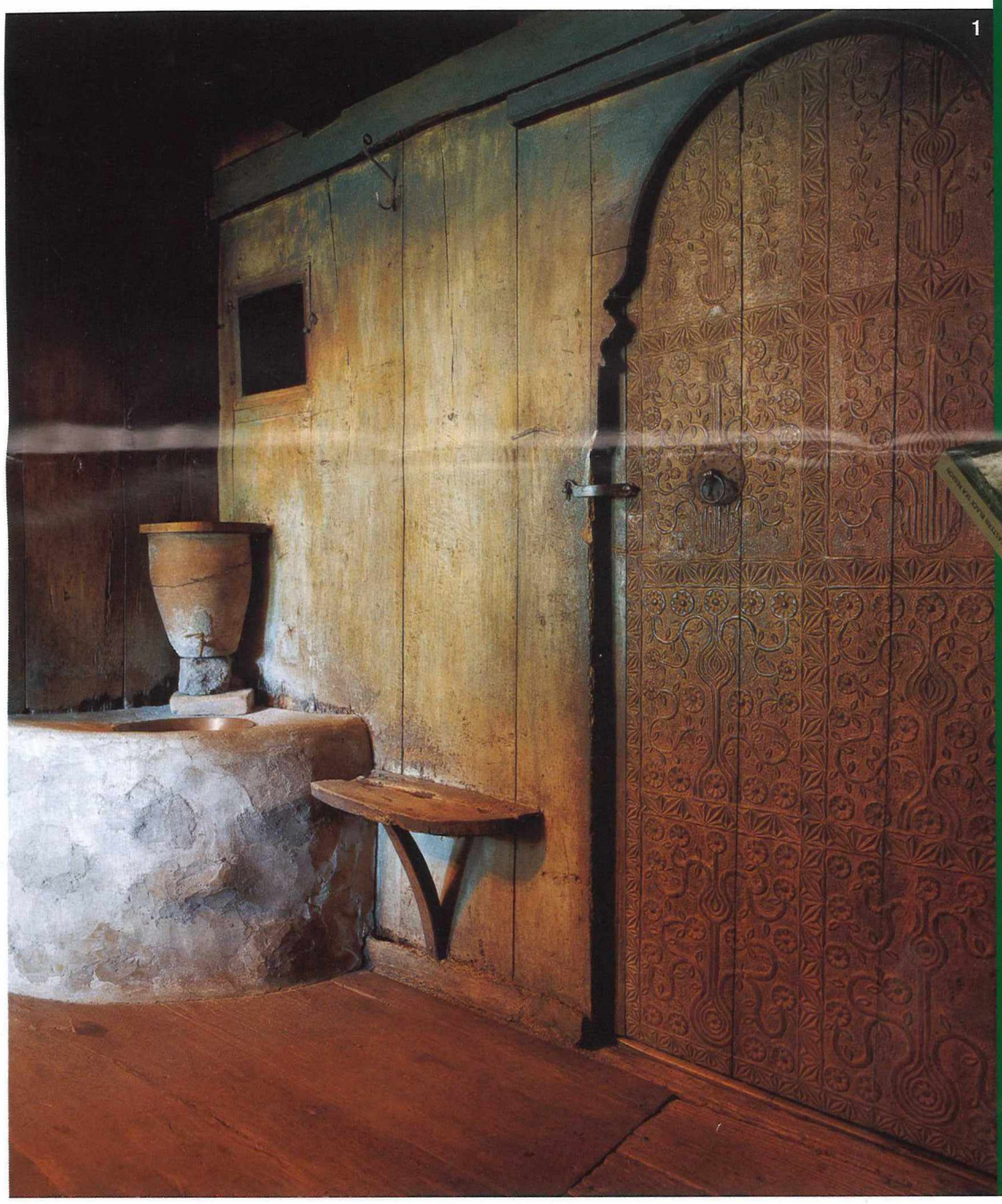
1

1. Desenli kapı. Okman ailesi evi, Çağlayan Köyü, Fındıklı, Rize.
2. Şevki Hacaloğlu evi, Çağlayan Köyü, Fındıklı, Rize.
3. Doğu Karadeniz'de Kırsal Mimari isimli kitapta bu konunun devamını bulabilirsiniz.

3

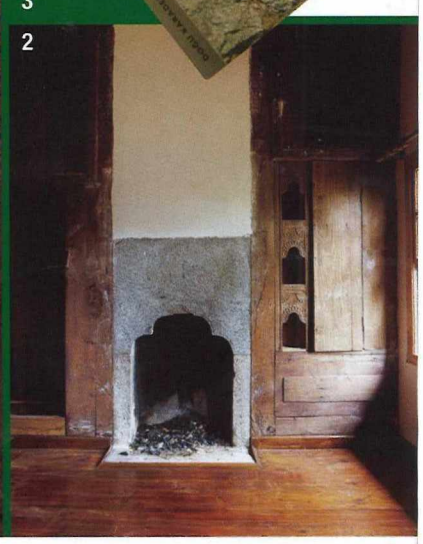
2

Doğu Karadeniz kültürü

1874 tarihli belediye tutanakları Trabzon Sancağı'nın etnik verilerini aşağıdaki gibi göstermektedir. Bu saptamada etnik kimliklerin genel nüfus içindeki oranları açıkça bilinmemekte; kamusal alanda herkes Türkçe konuşmakta; evlerde Lazca, Mergelce, Gürcüce, Rumca, Ermenice olmak üzere en az beş dil konuşulmaktadır.

Her ne kadar söz konusu kültür homojen bir hal almışsa da alt kültürlerin farklılığı konut kültürüne yansımıştır. Birçok azınlığın bir arada yaşamış olduğu Sürmene evleri, örneğin, kendi içlerinde de farklık gösterirler. Oysa Akçaabat evleri zengin Rum evleridir. Rum ustaları tarafından yapılmış İstanbul evlerinin plan şemalarına uyarlar.

Kültürel farklılık evlere yansır

Etnik grupların dağılımlarının farklılaşmaya başladığı yerlerde ev tipi birdenbire değişir. Uzungöl beldesinin evleri gerek üretimin, gerekse Rum tercihlerinin farklılığını yansıtır. Çağlayan bölgesi evleri Lazca konuşur "göz dolmaları" arasından. Artvin yayla evleri Gürcüce bilir, örneğin. Doğu Karadeniz kıyı bandının ev tipleri ise Tirebolu'nun doğusu ve batısı olarak ayrılır. Kentlerin zenginleri Rum ve Ermeniler olmuştur. Altını, gümüşü ve bakırı Ermeniler yaparken Rumlar taş evleri yapmıştır. Erken Osmanlı evleri ahşap olduğundan zamanımızda pek de kalmamıştır.

Hamsiköy'de hava soğur; evin içi en içtedir. Ayder vadisinden içeri ve yukarı çıkıldıkça gizli, gizemli yerlerde Ermeni şatoları ayaktadır hâlâ. Mitler kadar inanılmaz, mitler kadar zengindir Karadeniz, huysuz deniz...

Üst kimliğin ise geleneği yoktur; moderndir, hızlıdır, tatsızdır, kötüdür; tüm farkları bir oturuşta silip süpürmüştür modernleşme. Yeni evler kentlidir, ama hızla kırsala doğru çoğalmaktadır. Oysa, yerleşmiş geleneksel mekânsal normları etnik bilinçaltı belirlemiştir. Doğu Karadeniz'in "eski"sini anlatmak işte tam da bu nedenle bilimsel bir meydan okumadır.